

КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

УДК 94:341.384(477) "1941/1945"

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2025-30-9>

Солошенко В.В.

<https://orcid.org/0000-0002-7096-9859>

КОНФІСКАЦІЇ ЄВРЕЙСЬКОГО МАЙНА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ І ПРОБЛЕМА РЕСТИТУЦІЇ

Пограбування та знищення євреїв є однією з важливих проблем сучасної історії, яка ще недостатньо вивчена й потребує подальших ґрунтовних академічних досліджень як в Україні, так і на міжнародній арені. Відтак проблематика пошуків єврейського майна, вилученого під час Голокосту, пошуків колишніх власників (або їх нащадків) належать до неподоланих наслідків Другої світової війни. Хотілося б сподіватися, що вивчення і врахування, допущених у ті часи помилок, які призвели до катастрофи, дозволить уникнути їх повторення нині і в майбутньому.

У пропонованій статті з'ясовано, що нині в Україні здійснено ще недостатньо заходів аби повернути майно євреїв, вилучене незаконним шляхом під час Голокосту або компенсувати його втрату. Причинами такого становища стало те, що про Голокост в СРСР практично було забуто, про нього не писали, його майже не досліджували. Дана тематика практично була табуована за часів радянського режиму. Становище змінилося лише з часів так званої перебудови та вже у пострадянську добу. Відтак в Україні за останні десятиліття з'явилося чимало проєктів, присвячених єврейській історії та її жахливих сторінок під час Другої світової війни. Нині розробка такої тематики часто фінансуються з державного бюджету і це дає підстави сподіватися на проведення ґрунтовних досліджень. Сліди єврейського життя знову стали видимими, були встановлені меморіали та відреставровані місця масових поховань, тобто важливим засадничим підходом стало вивчення сторінок українських євреїв як складової частини історії України.

Проте існує ще лише незначна кількість робіт, автори яких аналізують тему конфіскації майна в українських євреїв. Авторка статті вбачає позитивну тенденцію в тому, що з'являється все більше проєктів і публікацій, які розглядають єврейські сліди на локальному та мікроісторичному рівнях, це дослідження про пограбування євреїв у Києві, Бердичеві, Житомирі, Ружині, у містечках Волині та багатьох інших.

Водночас переважній більшості тих, кому пощастило вижити і пережити цю страшну трагедію людства, ще не вдалося повернути майно, вилучене під час Другої світової війни, їм не виплачували і компенсацій. У статті слушно розкрито стан опрацювання цієї проблеми в Україні, показані окремі успіхи і перепони, які заважають реституції або взагалі унеможливлюють її здійснення. Окреслено законодавчу базу, показано її нинішні вади і зроблено рекомендації задля покращення можливостей вирішення цілого кола завдань, які б зробили реституцію реальною та невідворотною.

Ключові слова: Друга світова війна, євреї, Голокост, цінності, конфіскація майна, реституція, відшкодування.

Вступ. У статті зроблено спробу висвітлити дуже гостру і ще малодосліджену в Україні проблему реституції, повернення майна українських євреїв. У данному контексті авторка акцентує увагу на пограбуванні цінностей,

особистих речей – рухомого та нерухомого майна єврейського населення України під час Другої світової війни.

Важливо підкреслити, що про Голокост в СРСР практично було забуто, про нього не писали, його майже не досліджували.

Однак попри все це необхідно наголосити, що в Україні за останні десятиліття з'явилося багато проєктів, присвячених єврейській історії, сліди єврейського життя знову стали видимими, були встановлені меморіали та відреставровані місця масових поховань тощо. *«Долі українських євреїв – це частина історії України. І її не можна розглядати окремо»* [1].

Українські науковці все частіше звертаються до тем, які проливають світло на історію, життя, побут та поведінку українських євреїв і, що важливо, розробка такої тематики вже фінансуються з державного бюджету. Нині ми можемо зосередитися на тому, що було табуованим за часів радянського режиму і це дає підстави сподіватися на проведення ґрунтовних досліджень. Існує лише незначна кількість робіт, автори яких аналізують тему конфіскацій майна в українських євреїв. Авторка статті вбачає позитивну тенденцію в тому, що з'являється все більше проєктів і публікацій, які розглядають єврейські сліди на локальному та мікроісторичному рівнях, це дослідження про пограбування євреїв у Києві, Бердичеві, Житомирі, Ружині, у містечках Волині та багатьох інших.

Експерти записують інтерв'ю, вивчають і зберігають досвід, учасників подій, свідків, який раніше був прихованим і табуованим, та надають розголос спогадам, які довгий час не були почуті.

Пограбування єврейського майна і цінностей є вразливою складовою, сторінкою в історії Голокосту, яка потребує детального вивчення. Час невпинно спливає і залишає пособі все менше очевидців і жертв Голокосту – тих, для кого ця страшна трагедія є частиною родинної історії. Складно знайти конфісковані цінності, простежити історію цих речей, розшукати їх спадкоємців і якомога швидше повернути втрачене, щоб відновити історичну справедливість. У цьому зв'язку доцільно опрацювати наступні важливі завдання: оцінити стан та перспективи повернення цінностей, конфіскованих у єврейського населення України під час Другої світової війни, приватної рухомої і нерухомої власності. Важливо підкреслити, що йдеться і про євреїв, які проживають в Україні, і про євреїв, які змушені були емігрувати. Дослідивши цей контекст, важливо проаналізувати та окреслити шляхи щодо повернення награваного, реституції єврейського майна.

Кривавими були єврейські погроми на початку ХХ ст. у багатьох країнах, а вже у 1930-і рр. брутальна хвиля погромів прокотилася Європою. Цінності євреїв в СРСР значною мірою експропріювала радянська влада ще після революції 1917 року. Євреям подекуди вдавалося переховувати своє майно, цінності і твори живопису, а тепер їх сліди часто знаходимо на різних континентах.

Голокост в Україні повторювався в тих чи тих містах, містечках і селищах. Важливо вивчити всю історію в деталях аби повернути *«правдиве минуле, заборонене минуле»* [2, с. 451]. Також необхідно достеменно розібратися, знайшовши інформацію з достовірних джерел, що призвело до цієї трагедії людства.

«В Україні були тисячі Бабиних ярів», як слушно наголошують українські історики-дослідники Голокосту, мова йде про «приблизно 2 тисячі місць масових розстрілів євреїв в Україні. Про місця масових розстрілів навіть сьогодні відомо не дуже багато більшості українців» [3]. *Тобто місця масових вбивств євреїв, «Бабині Яри» є по всій Україні* [1].

Єврейське населення України до війни нараховувало близько 2,8 млн. осіб. На території України загинуло близько 1,5 млн євреїв. Протягом нацистської окупації євреїв України масово знищували, а єврейське майно систематично конфісковували: це відбувалося під час акцій знищення або після них, коли євреїв виганяли з домівок у гетто. Під час Голокосту була знищена унікальна культура єврейського штетла. Ці жахливі трагедії назавжди закарбувалися в житті євреїв і неєвреїв, які проживали в УРСР.

Той страх пережитого спонукав багатьох із них змінити свої прізвища і ніколи не зізнаватися про своє єврейське походження. Такою є історія родини киян Волошиних. *«Вони жили на Куренівці [...] Дві молоді сестри відправили в Яготин за 90 кілометрів від Києва. Там вони прожили все життя. За все своє життя [українські жінки єврейського походження жили під іншими прізвищами] сестри так ніколи й не зізналися, що вони єврейки. [...] їх знали в Яготині як українських жінок. На все життя вони були перелякані Бабиним Яром, і ніколи, нікому не казали про своє єврейське походження. Ось що може зробити злочинна держава проти людей, коли державна машина стає злочинною, диктаторською»* [1].

Символічним у цьому зв'язку є звернення Урсули фон дер Ляєн до свідомих громадян ЄС *«...Підтримка євреїв лежить в основі нашої Стратегії ЄС щодо боротьби з антисемітизмом. Ми повинні пам'ятати, як все почалося: антисемітизм і ненависть призвели до Голокосту...»* [4].

Доволі важливим завданням є здійснення безперевних пошуків власників майна, їх нащадків. Необхідно перевірити, чи це майно дійсно награвоване, конфісковане внаслідок нацистських переслідувань, важливо знати як їх грабували, що сталося з коштовними речами і де шукати їх сліди далі? [5, с. 177-178]. Не менш складним є завдання розібратися з проблемою компенсації за відчужене нерухоме майно євреїв України, попри всі складнощі його теж потрібно намагатися вирішити. Звичайно, в українських реаліях реституція єврейського майна і реституція загалом є складною темою, прогалиною, яку до цього часу не наважилися заповнити.

Проблема реституції цінностей, які були вилучені у єврейської спільноти у роки Другої світової війни є загалом малодослідженою з наукової точки зору.

Константін Гошлер, Філіпп Зер – автори монографічного дослідження висвітлили проблеми пограбування єврейського майна у країнах Європи під час Другої світової війни, аріізацію та реституцію єврейської власності, розкрили контекст пограбувань і вбивств єврейського населення Східної Європи. В їх роботах досліджено одне з головних питань – відшкодування економічного і культурного характеру євреям, які постраждали під час Голокосту [6].

У монографії Регули Луді досліджено проблему реституції та посткомуністичної приватизації, питання формування вимоги репарацій жертвам нацизму в країнах Європи [7]. Регула Луді розкрила місце Швейцарії у пограбуванні майна під час Другої світової війни та післявоєнної реституції. Підкреслено, що після закінчення війни представники країн-союзників звинуватили Швейцарію в пособництві Третьому Рейху в збереженні активів викрадених у євреїв та намагалися тиснути на уряд з метою реституції вкраденого, але через спротив країни та політичні реалії періоду «холодної війни» це питання поступово зійшло нанівець і до нього повернулися лише у 1990-і рр. [8].

Реституція єврейської власності у Східній Європі була у полі досліджень Лауренце Вейнбаума. Масове винищення мільйонів євреїв у великих і малих громадах (у Східній Європі) супроводжувалося систематичним розграбуванням майна жертв Грабунок не обмежувався майном євреїв. Вбивці та їхні поплічники збирали у величезній кількості волосся, золота, зубів і кісток....» [9].

Зазначена у книзі «Дослідження нацистського походження та реституція бібліотекам» проблема є актуальною і малодослідженою в Україні. Автори звертають прискіпливу увагу на той факт, що в німецьких бібліотеках зберігаються книги, пограбовані у їх власників під час нацистського панування [10]. Тема нацистських пограбувань у публічних дискусіях часто обмежується лише пограбуванням творів живопису, недооцінюються пограбування книжкових колекцій і їх окремих екземплярів. Хоча пограбовані книги теж є для жертв та їх родин незамінними та безцінними пам'ятними речами. Після депортацій книги залишаються у залишених квартирах, їх конфіскували разом з рештою домашнього майна, а потім знищували. Ця праця показує шляхи пограбованого та розповідає історії законних власників та їх нащадків.

Проблему реституції культурних цінностей у контексті міждержавних відносин досліджували українські вчені-історики, юристи, мистецтвознавці Геннадій Боряк, Світлана Закірова, Сергій Кот, Олена Опанасенко, Тетяна Себта, Вікторія Солошенко та інші учені [11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18]. Науковці проаналізували історичне підґрунтя формування правової основи реституції, вказали на недоліки та існуючі прогалини у цій справі, чий ґрунтовний науковий доробок розкриває успішні сторінки реституційного процесу між Україною та ФРН, досліджено як відбувалося формування та розвиток діалогу щодо взаємного повернення культурних цінностей, наведено

приклади повернення в Німеччину і в Україну культурних цінностей, пограбованих під час Другої світової війни тощо.

Так, українські дослідники Геннадій Білоричий, Михайло Саліта пропонують взяти за приклад для нашої країни реституційне законодавство Австрії та Латвії, оскільки воно найкраще підходить для українських реалій [19].

У монографії Сергія Кота, присвяченій дослідженню участі України у розшуку та поверненні культурних цінностей у XX – на початку XXI ст. розглянуто численні факти втрат та переміщення національних реліквій та інших предметів культури, роль і місце процесу реституції у культурному житті України. Також проаналізовані питання, пов'язані з поверненням українських цінностей викрадених під час Другої світової війни [20].

Світлана Закірова окреслила аргументи «за» та «проти» впровадження реституційного законодавства в Україні, а також навела приклади його реалізації в європейських країнах. На думку фахівців, ризики взаємних претензій один одному з боку Польщі, Німеччини та України щодо конфіскованого після Другої світової війни майна підштовхують усіх учасників процесу до збереження статус-кво [13; 14].

Вікторія Солошенко у наукових статтях дослідила проблему пограбування, конфіскацій єврейського майна, пошуків їх власників і нащадків, а також окреслила можливі шляхи для здійснення подальших пошуків [5, с. 177-178]. Окрім цього дослідниця проаналізувала двосторонній українсько-німецький культурний діалог, дослідила проблему реституції між Україною і ФРН та розкрила перспективи на майбутнє [21].

Юрист-міжнародник Віктор Акуленко виклав пропозиції стосовно міжнародно-правової бази і позиції нашої країни щодо повернення культурних цінностей. На прикладі переговорів з Нідерландами учений показав якими вигідними могли б бути позиції України у справі реституції малюнків з колекції Дюрера, колекції партитур Баха, тощо [11].

Варто зазначити, що українські історики виваженіше ставляться до компенсаторної реституції і вважають, що культурні цінності потрібно обопільно повертати країнам, звідки вони були вивезені. Іншої думки дотримуються юристи, які вважають, що українські «культурні цінності» виступають у якості розмінних монет українських національних інтересів, що ми багато цінностей віддали і натомість часто взагалі нічого не отримували [11]. Або ж, у випадках, коли Україна щось отримувала взамін, ці акції були здебільшого нерівнозначними.

Важко не погодитися з одностайною думкою авторитетних українських вчених – якщо Україна вибирає для себе західний шлях, тож її дії мають відповідати всім міжнародним нормам. Міжнародні угоди, нормативно-правова база, національне законодавство, все це – важливі складові для подальших впевнених кроків у справі втілення реституційного процесу. Хоча Стаття 54

Конституції України передбачає повернення пам'яток культури, які внаслідок іноземного вторгнення були незаконно вивезені з території України, офіційному Києву слід ретельно доопрацювати законодавство, запровадити чіткі механізми реституції.

Важливо підкреслити, що з часу здобуття Україною незалежності, питання реституції невідкладно виносили на порядок денний засідань Верховної ради України в 1991 р. Одним з важливих нормативно-правових актів, присвячених реституції є Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» 1991 року, який передбачає повернення реабілітованим або їх спадкоємцям конфіскованої нерухомості та іншого майна, у разі якщо майно збереглося, а будинок не має нового власника. В іншому випадку відшкодовується вартість конфіскованого майна і нерухомості. Закон діє лише по відношенню до громадян УРСР, нині України. Компенсації, повернення майна реабілітованим громадянам регулюється «Положенням про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям», затвердженим постановою Кабінету Міністрів УРСР № 48 від 24.06.1991 р. [22]. Майнові питання отримали своє відображення у Законопроекті «Про відновлення прав власності фізичних осіб на майно, примусово відчужене органами СРСР» (2005 р.), який передбачав повернення майна як українцям, так і громадянам інших країн та включав подання позовів. Цей документ було подано на розгляд Верховної ради, проте він так і не був прийнятий [23].

Варто наголосити, що реституцію загалом і реституцію єврейського майна зокрема, потрібно готувати покроково і вже зараз, навіть попри війну і всі бюрократичні складнощі, що виникатимуть. Не викликає сумнівів й те, що за цю делікатну справу Україні як правонаступниці УРСР варто було серйозно взятися ще у далекому 1991 році. Втрачено вже доволі багато часу і це прикрий факт.

Щоб з'ясувати провенієнцію повинна бути пророблена кропітка робота фахівців, істориків мистецтв та багатьох інших спеціалістів вузького профілю. Напевно в Україні реститувати цінності не вдасться у класичному вигляді, однак виплати компенсації є справою більш прогнозованою і реальною [24].

Суттєвий відбиток на українській історії і культурі відклав той важливий факт, що українські землі у різні історичні періоди входили до складу кількох імперій, знаходилися під різними культурними впливами. Як слушно, у цьому зв'язку, зазначає академік Валерій Смолій, «не можна не бачити цілком очевидного процесу – природного чи насильницького переміщення величезних мас культурних цінностей з українських земель до центру Відня, Варшави або Москви [25, с. 34].

Окремим кроком до активізації реституційного процесу в Україні є підтримка найкращих практик для втілення принципів Вашингтонської конференції (грудень 1998 р.) щодо конфіскованого нацистами мистецтва у

період Голокосту [26]. На Вашингтонській конференції у грудні 1998 р. було прийнято 11 важливих положень, зокрема – про необхідність здійснення ідентифікації награваних і конфіскованих під час нацистського панування творів мистецтва, проведення пошуків їх довоєнних власників або спадкоємців [5, с. 181].

На користь у вирішенні цієї складної справи – реституції слугує факт підписання Україною 30 червня 2009 р. Терезінської декларації, яка підтверджує принципи здійснення реституції рухомого і нерухомого майна, повернення культурних цінностей і предметів мистецтва, відшкодувань за рабську і примусову працю [27]. Ця декларація належить до низки важливих, основоположних документів, що зрушили проблему повернення євреям їх конфіскованої власності.

Неповернені об'єкти, які існують у текстовій формі, такі як рукописи, архіви, сувої та книги, необхідно оцифрувати та зробити доступними онлайн. У документі Best Practices for the Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art наголошується, що у цьому контексті, об'єкти варто розглядати не як предмети колекції, а як частину колективної пам'яті єврейського народу [26]. Станом на травень 2024 р. Best Practices for the Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art підписали 27 країн, Україна поки не належить до їх числа. Тому важливим і далекоглядним кроком для нашої держави було б підписання цього стратегічно важливого документу. Не варто забувати і той прикрий факт, що людей, які пережили Голокост в Україні, з кожним роком стає все менше.

Що стосується реституції після 1945 р. до СРСР було повернуто понад 500 тис. об'єктів культури, з яких 350 тис. вивезли нацисти з території України. Національні інтереси України у цій сфері перебувають між полярними позиціями країн – Німеччиною, на якій лежить реституційний обов'язок, і Росією. На території Росії перебуває частина українських цінностей, а також цінностей українських євреїв, пограбованих нацистами та повернутих у 1945 р. не Україні, а СРСР.

В Україні питаннями реституції доволі мало опікувалися, а за радянської влади побутувало підозріле ставлення до ініціатив західних країн та їх дипломатичних представництв. Не було розроблено прийнятної стратегії врегулювання і розв'язання цих за давних, але гострих проблем і після здобуття незалежності. Законодавча база, що нині існує не відповідає потребам і викликам, що існують задля зрушення з місця цієї делікатної справи.

Варто зазначити, що до сьогодення часу з єврейських активів було повернуто не більше 20%. З синагогальних приміщень, повернуто громадам не більше 40-50 споруд, що припадають на 140 нині активних єврейських громад в Україні [28].

Як уже підкреслювалося вище, проблема повернення єврейського майна обговорюється починаючи з перших років незалежності України. Так, 1 липня

1993 р. було укладено Меморандум-угоду між Всесвітнім єврейським конгресом та представниками єврейських організацій і громад України про спільні дії з питання реституції [28]. На початку 1994 р. було підписано договір між Всесвітнім єврейським конгресом і Ваад України про спільну діяльність з опису та повернення єврейської общинної власності, який є чинним. У договорі було зазначено, що в разі повернення власності буде створено спеціальний фонд, у правлінні якого єврейська громада України матиме право вето під час розв'язання питань щодо долі власності, яку повертають.

Ваад України та інші організації неодноразово в усній та письмовій формі порушували питання про реституцію перед державними органами влади України. Однак справу це не зрушило [21]. Водночас, попри ситуацію, що склалася, в українському законодавстві є низка юридичних документів, нормативних актів, які дозволяють розпочати процес повернення вилученого єврейського майна. Тож назвемо лише окремі з них: Указ Президента України № 125 від 04.03.1992 «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» [29]; Розпорядження КМУ № 290-р від 07.05.98 «Забезпечення поетапного повернення релігійним організаціям культових споруд, які не використовуються або використовуються не за призначенням» [30] та деякі інші. Така законодавча база є необхідною основою для підготовчої роботи і здійснення самої реституції.

Після суттєвих трансформацій і ліквідації 2000 р. Національної комісії з питань повернення в Україну втрачених культурних цінностей та передачі її повноважень до Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей, цими важливими питаннями в практичній площині в Україні тепер займається один з відділів Міністерства культури і стратегічної інформації. Цієї одиниці задля здійснення такої великої і копіткої справи однозначно недостатньо.

У колах вузьких фахівців точаться дискусії на предмет того, якщо об'єкти, які не були компенсацією підлягають реституції, тоді Україна змогла б повертати те, що було вивезено під час Другої світової війни.

Україна засуджує політику Росії, яка відмовилася повертати вивезене і ці чужі цінності вважає компенсацією за заподіяну шкоду і втрати під час Другої світової війни.

Висновки. Враховуючи, що все націоналізоване або втрачене за часів нацистського та комуністичного режимів повернути їх власникам та правонаступникам не є можливим, для таких випадків в українському законодавстві необхідно передбачити чіткі механізми фінансової компенсації, взявши до уваги досвід Австрії та Угорщини, інших європейських країн у цій сфері.

Українській державі важливо розробити дієву стратегію щодо повернення і реституції культурних цінностей, конфіскованих під час Другої світової війни та ретельно окреслити шляхи її втілення. Підґрунттям реституції повинна

служувати солідна законодавча база. Відтак прийняття відповідних законів є невідкладним.

За необхідне вбачаємо створення спеціальної профільної установи із залученням висококласних фахівців.

Окрему увагу варто приділити проблемі реституції єврейської спадщини, приватної і комунальної власності. Науковий доробок істориків, мистецтвознавців, правознавців в цій сфері необхідно проаналізувати і слушно застосувати задля розв'язання таких нагальних задач.

Україна цінує і поважає європейські цінності та відкрита до діалогу і це важливий чинник, який дозволяє сподіватися на вирішення такого непростого завдання як реституція.

Список використаних джерел та літератури

1. Історик Анатолій Подольський: Сталінська диктатура також відповідальна за Голокост, який вчинили нацисти. *Інтерв'ю з України*. 03.02.2025. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2025/02/03/anatoliy-podolskyi-5/>
2. Подольський А.Ю. Українські академічні студії з історії Голокосту: нові теоретичні тенденції і політичні підтексти. Розвиток і взаємодія єврейських громад на європейському просторі: монографія. К.: 2017. ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 464 с.
3. Червоненко В. Голокост: 10 місць наймасовіших розстрілів євреїв України. *BBC News Україна*. 29 вересня 2020. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54279487>
4. «Never again» is now, President von der Leyen says ahead of International Day of Holocaust Remembrance. *European Commission*. January 26, 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/news/never-again-now-president-von-der-leyen-says-ahead-international-day-holocaust-remembrance-2024-01-26_en
5. Солошенко В.В. Чи багато цінних речей залишалося в сусідів після пограбування українських євреїв? *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 3(23). С.173–185.
6. Raub und Restitution. 'Arisierung' und Rückerstattung des jüdischen Eigentums in Europa / Goschler C., Ther Ph. (Hg.). Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag 2003. 245 s.
7. Ludi R. Reparations for Nazi Victims in Postwar Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 270 p.
8. Ludi R. Second-wave Holocaust restitution, post-communist privatization, and the global triumph of neoliberalism in the 1990s. *Yod. Revue des études hébraïques et juives*. 2018. № 21. P. 1-30. URL: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/158247/1/Ludi_Second_wave_Holocaust_restitution.pdf
9. Weinbaum L. Defrosting History: The Restitution of Jewish Property in Eastern Europe / The Plunder of Jewish Property during the Holocaust. London Palgrave: Macmillan, 2001. P. 83-110. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780333985281_5
10. Alker S., Bauer B., Stumpf M. NS-Provenienzforschung und Restitution an Bibliotheken. Berlin; Boston: De Gruyter Saur, 2017. 133 s.
11. Акуленко В. Культурні цінності як розмінні монети українських національних інтересів. *Пам'ятки України*. 2019. № 1. С. 20-28. URL: https://lostart.org.ua/pict_mod/pictures/210_item_file_yaya129.pdf
12. Боряк Г. Бременський проект «Доля культурних цінностей, вивезених з СРСР під час другої світової війни» (ФРН): Камеральні методики і проблеми дослідження історії архівних документів. *Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи*. К., 1995. Вип. 6. С. 251–260.
13. Закірова С. Реституція: PRO ET CONTRA (частина перша). Європейський досвід і практика запровадження реституції. *Громадська думка про правотворення*. 2016. № 22(125). С. 4-16. URL:

- https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/2016/Gromadska_dumka_2016_22.pdf
14. Закірова С. Реституція: PRO ET CONTRA (частина друга). Українські реалії проблеми реституції. *Громадська думка про правотворення*. 2017. № 1(126). С. 3-9. URL: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/2017/Gromadska_dumka_2017_1.pdf
 15. Опанасенко О.І. Реституції в контексті Європейських домовленостей. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 94. С. 66-71.
 16. Радієвська Т., Себга Т., Сорокіна С. З історії зібрань Національного музею історії України: переміщення на захід та реституція збірок у 1943–1948 рр. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2018. Випуск 3. С. 15-52. URL: https://lostart.org.ua/pict_mod/pictures/214_item_file_yaya129.pdf
 17. Soloshenko V. Plundered and looted art as a focus of remembrance Ukrainian and Russian cases. Social and Human Sciences. *Polish-Ukrainian scientific journal*. 2020. 01 (25). URL: https://sp-sciences.io.ua/s2734537/soloshenko_viktoriiia_2020_.plundered_and_looted_art_as_a_focus_of_remembrance_ukrainian_and_russian_cases._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_01_25_
 18. Robbery and Restitution: The Conflict over Jewish Property in Europe (War and Genocide, 9) / Edited by M. Dean, C. Goshler, and P. Ther. New York: Berghahn Books. P. 68-96.
 19. Реституція експропрійованої власності в світлі євроінтеграції України та європейського права. URL: <https://brightonbeachnews.com/rus/restitucia-news/>
 20. Кот С.І. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – початок XXI ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.
 21. Солошенко В.В. Українсько-німецькі відносини у 90-х роках XX ст. Спеціальність 07.00.02 – Всесвітня історія. Автореферат. К.: КСУ, 2005. 24 с.
 22. «Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям». Постанова Кабінету Міністрів УРСР № 48 від 24 червня 1991 року. URL: <https://zakon.cc/law/document/read/48-91-%D0%BF>
 23. Проект Закону про відновлення прав власності фізичних осіб на майно, примусово відчужене органами ЦПРС. № 8332 від 21.10.2005. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=25859
 24. Щур М. Реституція в Україні. Реалії і перспективи. *Радіо Свобода*. 21 січня 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26806299.html>
 25. Смолій В.А. Історико-культурна спадщина України: переміщення, втрати, перспективи повернення (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 2 грудня 2015 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 2. С. 33-39. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000481309>
 26. Best Practices for the Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art. U.S. Department of State. March 5, 2024. URL: <https://www.state.gov/office-of-the-special-envoy-for-holocaust-issues/best-practices-for-the-washington-conference-principles-on-nazi-confiscated-art>
 27. Терезинская Декларация (Terezin Declaration) 20 июня 2009. *Забута Спадщина*. URL: <https://lostart.org.ua/ua/docs/74.html>
 28. Зисельс И. Реституция еврейской собственности в Украине: постановка вопроса. *Евразийский еврейский конгресс*. 16.10.2009. URL: <https://web.archive.org/web/20140415121748/http://eajc.org/page18/news14007>
 29. Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна. Указ Президента України від 04.03.1992. № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125/92#Text>

30. Щодо забезпечення поетапного повернення релігійним організаціям культових будівель, які не використовуються або використовуються не за призначенням. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.05.1998 № 290-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290-98-%D1%80#Text>

References

1. Istoryk Anatolii Podolskyi: Stalinska dyktatura takozh vidpovidalna za Holokost, iakyi vchynyli natsysty (2025, 3 liutoho). *Interv'iu z Ukrainy*. [Online]. Available from: <https://rozmova.wordpress.com/2025/02/03/anatolii-podolskyi-5/> [In Ukrainian].
2. Podolskyi, A.Yu. (2017). Ukrainski akademichni studii z istorii Holokostu: novi teoretychni tendentsii i politychni pidteksty. *Rozvytok i vzaiemodiia ievreiskyykh hromad na yevropeiskomu prostori: monohrafiia*. Kyiv: IPIEND im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy [In Ukrainian].
3. Chervonenko, V. (2020, 29 veresnia). Holokost: 10 mist naimasovishykh rozstriliv yevreiv Ukrainy. *BBC News Ukraina*. [Online]. Available from: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54279487> [In Ukrainian].
4. “Never again” is now, President von der Leyen says ahead of International Day of Holocaust Remembrance (2024, January 26). *European Commission*. [Online]. Available from: https://enlargement.ec.europa.eu/news/never-again-now-president-von-der-leyen-says-ahead-international-day-holocaust-remembrance-2024-01-26_en [In English].
5. Soloshenko, V.V. (2023). Chy bahato tsinnykh rechei zalyshalosia v susidiv pislia pohrabuvannia ukrainskykh yevreiv? *Problemy vsesvitnoi istorii*, 3(23), pp. 173–185. [In Ukrainian].
6. Goschler, C., Ther, Ph. (eds.) (2003). *Raub und Restitution. 'Arisierung' und Rückerstattung des jüdischen Eigentums in Europa*. Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag [In German].
7. Ludi, R. (2012). *Reparations for Nazi Victims in Postwar Europe*. Cambridge: Cambridge University Press [In English].
8. Ludi, R. (2018). Second-wave Holocaust restitution, post-communist privatization, and the global triumph of neoliberalism in the 1990s. *Yod. Revue des études hébraïques et juives*, 21, pp. 1–30. [Online]. Available from: https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/158247/1/Ludi_Second_wave_Holocaust_restitution.pdf [In English].
9. Weinbaum, L. (2001). Defrosting History: The Restitution of Jewish Property in Eastern Europe. In: Beker, A. (eds) *The Plunder of Jewish Property during the Holocaust*. London: Palgrave Macmillan, pp. 83–110. [Online]. Available from: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780333985281_5 [In English].
10. Alker, S., Bauer, B., Stumpf, M. (2017). *NS-Provenienzforschung und Restitution an Bibliotheken*. Berlin; Boston: De Gruyter Saur [In German].
11. Akulenko, V. (2019). Cultural values as bargaining chips of Ukrainian national interests. *Pamiatky Ukrainy*, 1, pp. 20–28. [Online]. Available from: https://lostart.org.ua/pict_mod/pictures/210_item_file_yaya129.pdf [In Ukrainian].
12. Boryak, H. (1995). Bremens'kyi proekt “Dolia kulturnykh tsinnosti, vyvezenykh z SRSR pid chas druhoi svitovoi viiny” (FRN): Kameral'ni metodyky i problemy doslidzhennia istorii arkhivnykh dokumentiv. *Povernennia kulturnoho nadbannia Ukrainy: problemy, zavdannia, perspektyvy*, 6, pp. 251–260. Kyiv. [In Ukrainian].
13. Zakirova, S. (2016). Restytutsiia: PRO ET CONTRA (chastyna persha). *Yevropeyskyi dosvid i praktyka zaprovadzhennia restytutsii. Hromadska dumka pro pravotvorennia*, 22 (125), pp. 4–16. [Online]. Available from: https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/2016/Gromadska_dumka_2016_22.pdf [In Ukrainian].
14. Zakirova, S. (2017). Restytutsiia: PRO ET CONTRA (chastyna druha). *Ukrainski realii problemy restytutsii. Hromadska dumka pro pravotvorennia*, 1 (126), pp. 3–9. [Online]. Available from:

- https://nbuviap.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/grom_dumka/2017/Gromadska_dumka_2017_1.pdf [In Ukrainian].
15. Opanasenko, O.I. (2015). Restytutsii v konteksti Yevropeiskyykh domovlenosti. *Hileia: naukovyi visnyk*, 94, pp. 66–71. [In Ukrainian].
 16. Radievska, T., Sebta, T., Sorokina, S. (2018). Z istorii zibran' Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy: peremishchennia na zachid ta restytutsiia zbirk u 1943–1948 rr. *Naukovyi visnyk Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy*, 3, pp. 15–52. [Online]. Available from: https://lostart.org.ua/pict_mod/pictures/214_item_file_yaya129.pdf [In Ukrainian].
 17. Soloshenko, V. (2020). Plundered and looted art as a focus of remembrance: Ukrainian and Russian cases. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, 01 (25). [Online]. Available from: https://sp-sciences.io.ua/s2734537/soloshenko_viktoriia_2020_.plundered_and_looted_art_as_a_focus_of_remembrance_ukrainian_and_russian_cases_social_and_human_sciences_polish-ukrainian_scientific_journal_01_25_ [In English].
 18. Dean, M., Goschler, C., Ther, P. (eds.) (2008). *Robbery and Restitution: The Conflict over Jewish Property in Europe*. New York: Berghahn Books, pp. 68–96. [In English].
 19. Restytutsiia eksproprirovanoi vlasnosti v svitli yevrointehratsii Ukrainy ta yevropeiskoho prava. [Online]. Available from: <https://brightonbeachnews.com/rus/restitucia-news/> [In Ukrainian].
 20. Kot, S.I. (2020). *Povernennia i restytutsiia kulturnykh tsinnosti u politychnomu ta kulturnomu zhytti Ukrainy (XX – pochatok XXI st.)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [In Ukrainian].
 21. Soloshenko, V.V. (2005). *Ukrainsko-nimetski vidnosyny u 90-kh rokakh XX st. Spetsialnist 07.00.02 – Vsesvitnia istoriia. Avtoreferat*. Kyiv: KSU. [In Ukrainian].
 22. *Polozhennia pro poriadok vyplaty hroshovoi kompensatsii, povernennia maina abo vidshkoduvannia yoho vartosti reabilitovanyh hromadianam abo yikhnim spadkoiemtsiam*. Postanova Kabinetu Ministriv URSR № 48 vid 24 chervnia 1991 roku. [Online]. Available from: <https://zakon.cc/law/document/read/48-91-%D0%BF> [In Ukrainian].
 23. *Proekt Zakonu pro vidnovlennia prav vlasnosti fizychnykh osib na maino, prymusovo vidchuzhene orhanamy SRSR*. № 8332 vid 21 zhovtnia 2005 roku. [Online]. Available from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=25859 [In Ukrainian].
 24. Shchur, M. (2015, 21 sichnia). Restytutsiia v Ukraini. Realii i perspektyvy. *Radio Svoboda*. [Online]. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/26806299.html> [In Ukrainian].
 25. Smolii, V.A. (2016). Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy: peremishchennia, vtraty, perspektyvy povernennia (stenohhrama naukovoï dopovi di na zasedanni Prezidii NAN Ukrainy 2 hrudnia 2015 r.). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 2, pp. 33-39. [Online]. Available from: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000481309> [In Ukrainian].
 26. Best Practices for the Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art (2024, March 5). *U.S. Department of State*. [Online]. Available from: <https://www.state.gov/office-of-the-special-envoy-for-holocaust-issues/best-practices-for-the-washington-conference-principles-on-nazi-confiscated-art> [In English].
 27. Terezynska Deklaratsiia (2009). *Zabuta Spadshchyna*. [Online]. Available from: <https://lostart.org.ua/ua/docs/74.html> [In Russian].
 28. Zisel's I. Restitutsiia yevreyskoy sobstvennosti v Ukraine: postanovka voprosa. *Yevroaziatskiy yevreyskiy congress*. [Online]. Available from: <https://web.archive.org/web/20140415121748/http://eajc.org/page18/news14007> [In Russian].
 29. *Pro zakhody shchodo povernennia relihiynym orhanizatsiiam kultovoho maina*. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 04.03.1992 № 125. [Online]. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125/92#Text> [In Ukrainian].
 30. *Shchodo zabezpechennia poetapnoho povernennia relihiynym orhanizatsiiam kultovykh budivel, yaki ne vykorystovuiutsia abo vykorystovuiutsia ne za pryznachennyam*. Rozporyadzhennia

Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.05.1998 № 290-r. [Online]. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/290-98-%D1%80#Text> [In Ukrainian].

Soloshenko V. *The Confiscations of Jewish Property in Ukraine during World War II and the Problem of Restitution.*

The plundering and extermination of Jews is one of the important problems of modern history, which is still insufficiently studied and requires further thorough academic research both in Ukraine and in the international arena. Therefore, the problems of searching for Jewish property seized during the Holocaust, the search for former owners (or their descendants) are among the insurmountable consequences of World War II. It is hoped that studying and taking into account the mistakes made at that time that led to the catastrophe will allow us to avoid their repetition now and in the future.

The proposed article reveals that currently in Ukraine not enough measures have been taken to return Jewish property illegally seized during the Holocaust or to compensate for its loss. The reasons for this situation were that the Holocaust in the USSR was practically forgotten, not written about, and almost not studied. This topic was practically taboo during the Soviet regime. The situation has changed only since the so-called perestroika and already in the post-Soviet era. Therefore, in Ukraine in recent decades, many projects have appeared dedicated to Jewish history and its terrible pages during the Second World War. Nowadays, the development of such topics is often financed from the state budget and this gives reason to hope for thorough research. Traces of Jewish life have become visible again, memorials have been erected and mass graves have been restored, that is, an important fundamental approach has become the study of the pages of Ukrainian Jews as an integral part of the history of Ukraine.

However, there is still only a small number of works whose authors analyze the topic of confiscations of property from Ukrainian Jews. The author of the article sees a positive trend in the fact that more and more projects and publications are appearing that examine Jewish traces at the local and microhistorical levels, this is a study of the robbery of Jews in Kyiv, Berdychiv, Zhytomyr, Ruzhyn, in the towns of Volhynia and many others.

At the same time, the vast majority of those who were lucky enough to survive and experience this terrible tragedy of humanity have not yet been able to return the property seized during World War II, and they have not been paid compensation. The article correctly reveals the state of work on this problem in Ukraine, shows individual successes and obstacles that hinder restitution or make it impossible to implement it at all. The legislative framework is outlined, its current shortcomings are shown, and recommendations are made to improve the possibilities of solving a whole range of tasks that would make restitution real and inevitable.

Keywords: World War II, Jews, Holocaust, values, confiscation of property, restitution, compensation.